

UDK 342.7-053.2:2-532.8-423.35

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 3. 10. 2008.

Prihvaćeno: 11. 5. 2009.

PRAVO DJETETA NA SLOBODU SAVJESTI I VJEROISPOVIJEDI

Nenad HLAČA

Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci

Hahlić 6, 51 000 Rijeka

nen@pravri.hr

Petar POPOVIĆ

Biskupijsko misijsko sjemenište »Redemptoris Mater«

Rizzijeva 24-26, 52 100 Pula

petar.popovic@yahoo.com

Sažetak

U ovom radu analizirano je pravo djeteta na slobodu savjesti i vjeroispovijedi. U uvodnom dijelu istaknute su neke od posebnosti djece današnjeg vremena. Također je naglašeno da je obitelj temeljna zajednica u kojoj dijete prvotno upoznaje i ostvaruje svoja prava. Predmetno pravo djeteta prikazano je predstavljajući izvore prava koji su danas nužni za njegovo pravno razumijevanje. Ponajprije su analizirane relevantne odredbe međunarodnog prava, osobito *Konvencije UN-a o pravima djeteta*, *Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda* s pripadajućim Protokolom br. 1., te dvostrani *Ugovor između Svete Stolicе i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture*. Prikazane su također i odredbe hrvatskog zakonodavstva koje pružaju dodatni uvid u način na koji pravni sustav Republike Hrvatske tumači predmetno djetetovo pravo. Utvrđeno je kako se dotično pravo nalazi unutar specifičnog međuodnosa s komplementarnim pravom roditelja na odgoj djeteta u skladu s vlastitim vjerskim ili filozofskim uvjerenjima. Tijekom rada sažeto su prikazana i suvremena teorijska shvaćanja sadržaja djetetovog prava za koja autor nalazi da nisu sasvim odgovarajuća u pogledu odnosa dotičnog prava s navedenim roditeljskim pravom. U radu su izložene i pojedine odrednice pristupa za koji autor drži da se ponajviše približavaju postavljanju optimalnih uvjeta za ostvarenje predmetnog djetetovog prava u cjelini potreba njegove dobrobiti. Naglašeno je također da dotični pristup predstavlja legitimno shvaćanje u

odnosu na standard analiziranih pravnih odredaba međunarodnog prava te da prezentno pravno stanje u Republici Hrvatskoj pokazuje bliskost takvom shvaćanju predmetnog prava djeteta.

Ključne riječi: dijete, ljudska prava, prava djeteta, sloboda savjesti i vjeroispovijedi, obiteljsko pravo.

Uvod

Papa Ivan Pavao II. o obitelji kaže: »Ako nema druge dimenzije u kojoj se čovjek može izraziti kao osoba, kao život, kao ljubav, mora se također reći da nema drugog mjesta, druge sredine u kojoj čovjek može biti više uništen.«¹ Ove riječi, koje predstavljaju jedno promišljanje o obitelji, ocrtavaju na prilično realističan način okvire teme ovog rada. Ljudska prava, tj. prava koja pripadaju čovjeku upravo zbog činjenice da je čovjek i da kao takav ima sebi svojstveno dostojanstvo, ne mogu ne biti izražena na društven način, ne mogu ne imati određeni utjecaj na čovjekovo okruženje, na različite zajednice osoba kojih je on dijelom tijekom svog života. Pri govoru o pravima djeteta relevantna je društvena dimenzija višeslojna. Obitelj je, prije svega, temeljno okruženje u kojem se dijete može, kako je već spomenuto, »izraziti kao osoba«, redovito mjesto gdje ono raste i gdje se oblikuje njegova osobnost. Bitna odrednica tog »biti osoba« i područje gdje se dostojanstvo ljudske osobe pokazuje u svom punom sjaju podudara se s »prostorom« u kojemu čovjek oblikuje najintimnije stavove, gdje, nošen vlastitom naravi, traži istinu i odgovore o događajima u vlastitom životu i o svemu što ga okružuje i gdje, naposljetku, osjeća potrebu s odgovorima koje je stekao uskladiti svoje cjelokupno djelovanje u svijetu.

Upravo spomenuti prostor predstavlja *ratione materiae* predmetnog ljudskog prava ovog rada, naime, prava na slobodu savjesti i vjeroispovijedi. Dotično ljudsko pravo bit će u ovom radu predstavljeno na način kako relevantni međunarodni ugovori i pravni sustav Republike Hrvatske određuju njegove sastavnice kada je subjekt tog prava dijete. Na poseban način bit će prikazane implikacije činjenice da se dotično pravo djeteta ostvaruje na društven način, ponajprije unutar obitelji. Posebnu pozornost zaslužuje pokušaj određivanja odnosa tog ljudskog prava s roditeljskim pravom na odgajanje djeteta u skladu s vlastitim vjerskim i drugim uvjerenjima, koje je također pravno prepoznato kao jedno od temeljnih ljudskih prava. Radi se o najosjetljivijem području ost-

¹ IVAN PAVAO II., *L'Omelia durante la Santa Messa per le comunità neocatecumenali* (30. XII. 1988.), u: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, Città del Vaticano, 1988., 1966.

varenja prava djeteta koje izaziva mnoge prijepore u teoriji obiteljskog prava. Stoga ćemo u radu pokušati prikazati pojedine normativne i teorijske pristupe toj problematici. Pokušat ćemo pritom odgovoriti nužnosti postavljanja pojedinačnih stavova sučelice imperativu da, vraćajući se na citat s početka, dijete nadasve ima potrebu biti pripremljeno za mogućnost samostalno se »izraziti kao osoba« u društvu te potrebu rasti u ozračju u kojemu bogatstvo njegova ili njezina dostojanstva neće »biti uništeno«.

Djeca današnjice kao subjekti ljudskih prava nose u sebi određeni biljeg vremena u kojem živimo, što zasigurno nije bez značenja za oblikovanje određenog vjerskog ili nevjerskog stava. Ponajprije, ona su danas posjednici ogromne količine informacija, čitavog kaleidoskopa stavova i mišljenja o svakoj mogućoj temi, čemu su izložena od najranije dobi. Bogatstvo vrtoglavog gospodarskog i tehnološkog napretka, uz istodobno opustošenje u međuljudskim odnosima, prijelnije nuklearnim holokaustom, nezaposlenost, siromaštvo, raspadajuće obitelji... sve su to prizori kojima su djeca svakodnevnim svjedocima i možemo biti sigurni da oni duboko, i na sebi svojstven, često potenciran i naglašen način, proživljavaju vrijeme i svijet u kojemu živimo. Dovoljno je samo letimično osluhnuti tonove pop-kulture sveprisutne u životu gotovo svakog tinejdžera, primjerice neka od najvećih recentnih glazbenih ostvarenja. Tako kanadski *indie rock* sastav Arcade Fire, čiji je album *Neon Bible* (Merge Records, 2007.) u većini medija posvećenih glazbi zauzeo mjesto najutjecajnijeg albuma u posljednjih nekoliko godina s etiketom apokaliptičnog *soundtracka* za život današnjeg naraštaja, u pjesmi *Windowsill* (*Prozorsko okno*) prilično vjerno opisuju trenutak u kojem živimo očima prosječnog tinejdžera: »Ne želim slušati to zujanje na televizoru, ne želim da me trgovački putnici slijede (...) / Ne želim *brže* i ne želim *slobodno* (...) / Jer je plima visoka i dalje raste, i ne želim *to* gledati na svom prozorskom oknu (...) / Treći svjetski rat – kada ćeš doći po mene (...) / Prozori su zaključani, pa što može biti sljedeće – kuća u plamenu ili rastuće more?«

»Živim u vremenu koje tamu naziva svjetlom / premda je moj jezik mrtav, ipak je njegov oblik još uvijek u mojoj glavi,« zamjećuju spomenuti Arcade Fire u pjesmi *My Body is a Cage*, na način da se teško oteti dojmu kako dotične riječi zvuče poput krika mnogih tinejdžera koji će tek kad odrastu naučiti na sličan način artikulirano izraziti osjećaj koji su nosili u sebi tijekom djetinjstva kao reakciju na vrijeme u kojem živimo. Doista, za djecu našeg vremena bilo kakav jezik vrijednosti, bez obzira ima li vjerski predznak ili ne, kao da postaje sve više stran, no istodobno je »njegov oblik još uvijek u njihovoj glavi«. Religijski postulati postaju strani njihovu sustavu vrijednosti također i zbog ogromnog raskoraka između događaja kojima svakog dana svjedoče i eventualnog

odgoja u tim postulatima koje primaju od svojih roditelja i odgojitelja. No pokazuje se da tamo gdje je vjera življena u konkretnim primjerima, ne tek kao deklarativna informacija već kao predanje koje prožima cjelokupno čovjekovo djelovanje u svijetu, religiozna indiferentnost djece i mladih izostaje i ustupa mjesto iskrenom produbljivanju vjere i njezinu integriranju sa svim znanjima koje odgoj i obrazovanje te životne spoznaje pružaju.

U ovom radu pokušat ćemo istražiti odrednice optimalnog ozračja u kojem bi se pravo djeteta na slobodu savjesti i vjeroispovijedi moglo ostvariti u cjelini potreba dostojanstva djeteta kao ljudske osobe. Pravo na slobodu savjesti i vjeroispovijedi predstavlja tek skup esencijalnih uvjeta za ostvarenje slobodnog traženja i prijanjanja određenoj vjeri ili drugim uvjerenjima. Sami, pak, kvalitativni sadržaji konkretnih vjerovanja i vrijednosnih stavova, kojima se ti esencijalni uvjeti ispunjavaju u konkretnom životu, zasigurno nisu bez utjecaja na mogućnost da djetetovo dostojanstvo zablista u punom sjaju. Potonja problematika, ipak, nije neposredni predmet ovog rada.

1. Međunarodni ugovori relevantni za pravo djeteta na slobodu savjesti i vjeroispovijedi

1.1. Međunarodni ugovori donijeti u okviru Ujedinjenih naroda

Pedesetih godina dvadesetog stoljeća, usporedo sa sve dinamičnijim procesima priznavanja ljudskih prava, počinje rasti svijest o tome da »djeci pripadaju raznovrsna prava svojstvena samo njima, a krajnji im je smisao zaštita djece u vremenu njihova odrastanja i sazrijevanja u odraslu osobu«. ² Međunarodni ugovori relevantni za pitanja ljudskih prava iz prvih desetljeća djelovanja Ujedinjenih naroda koji sadrže odredbe kojima se pobliže određuje sadržaj i opseg prava na slobodu savjesti i vjeroispovijedi, ³ *ratione personae* obuhvaćaju kao subjekte sve ljude, bez obzira na dob i druge posebnosti. Ipak, iako se u tim dokumentima pravo na slobodu savjesti i vjeroispovijedi ubraja među klasična temeljna ljudska prava, čini se da priznavanje djeteta kao autonomnog nositelja tog prava

² Dubravka HRABAR, Pravni odnosi roditelja i djece, u: Mira ALINČIĆ – Dubravka HRABAR – Dijana JAKOVAC-LOZIĆ – Aleksandra KORAC GRAOVAC, *Obiteljsko pravo*, Zagreb, 2007., 223-224.

³ Opća deklaracija o pravima čovjeka (članak 18.), u: *Službeni list SFRJ*, 7/1971.; Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (članak 18.), u: *Službeni list SFRJ*, 7/1971., *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, 12/1993.; Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (članak 13. stavak 3.), u: *Službeni list SFRJ*, 7/1971., *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, 12/1993.

nije samo po sebi očigledno.⁴ Razlog tomu vrijedi potražiti u činjenici da navedeni dokumenti ne uzimaju u obzir prava koja djetetu pripadaju kao subjektu *sui generis* zbog njegova specifičnog odnosa emocionalne, duhovne i materijalne ovisnosti o drugima. Navedeno bi stanje ukazivalo tek na mogućnost da se pojedine odredbe primjenjuju na dijete samo *argumento a maiore ad minus*.⁵ Drugi razlog valja potražiti u stavu navedenih međunarodnih dokumenata da su roditelji subjekti kojima pripada pravo usklađivati život unutar obitelji s vlastitim vjerskim ili drugim uvjerenjima te odlučivati o kvaliteti vjerske ili druge vrijednosne komponente odgoja i obrazovanja svog djeteta. To ljudsko pravo predstavljalo bi naličje djetetove potrebe da tijekom djetinjstva u navedenom području bude usmjeravano ponajprije od svojih roditelja. Stoga možemo zaključiti da se pravo djeteta na slobodu savjesti i vjeroispovijedi u tom razdoblju pojavljivalo u međunarodnim ugovorima donesenima u krilu Ujedinjenih naroda tek posredno, utvrđujući pravo čiji su subjekti isključivo roditelji.

Najdetaljnije odredbe o tom pravu sadrži Deklaracija UN-a o ukidanju svih oblika nesnošljivosti i diskriminacije na temelju vjere ili uvjerenja iz 1981. godine.⁶ Smatrajući, kako navodi u uvodnom dijelu, religiju ili vjerovanje za svakoga tko ispovijeda jedno ili drugo, jednim od temeljnih čimbenika u koncepciji života pojedinca, Deklaracija u članku 5. stavku 1. utvrđuje da roditelji (ili zakonski zastupnici) imaju pravo urediti život unutar obitelji u skladu s vlastitom religijom ili uvjerenjima, vodeći računa o moralnom odgoju u kojem bi, prema njihovom vjerovanju, dijete trebalo biti podizano. Stavak 2. istog članka podcrtava pravo djeteta na pristup obrazovanju u stvarima religije ili vjerovanja u skladu sa željama roditelja (ili zakonskih zastupnika), uz zabranu primanja takva podučavanja o religiji i vjerovanju koje bi bilo protivno željama navedenih subjekata, vodeći računa o najboljem interesu djeteta. Stavak 3. progovara o zabrani diskriminacije djeteta na temelju religije ili vjerovanja, a stavak 4. o dužnom vođenju računa o izraženim željama roditelja ili zakonskih zastupnika ili kakvom drugom dokazu o njihovim željama u stvarima religije ili vjerovanja u pogledu djeteta koje nije pod skrbi navedenih subjekata. Stavak 5. utvrđuje zabranu takva prakticiranja religije ili vjerovanja u kojem je dijete odgajano koje bi bilo štetno za tjelesno ili mentalno zdravlje, odnosno cjelovit razvoj djeteta.

⁴ Eva BREMS, Article 14: The Right to Freedom of Thought, Conscience and Religion, u: André ALEN – Johan Vande LANOTTE – Eugeen VERHELLEN – Fiona ANG – Eva BERGHMANS – Mieke VERHEYDE (ur.), *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Leiden, 2006., 1.

⁵ Dubravka HRABAR, *Dijete – pravni subjekt u obitelji*, Zagreb, 1994., 30.

⁶ Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief, u: http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/d_intole.htm (15. III. 2009.).

Svojevrstnu normativnu novost u pravnom oblikovanju odnosa roditelja i djece, kao specifičnog područja gdje dijete prvotno uživa određena prava, donosi *Konvencija UN-a o pravima djeteta* (u daljnjem tekstu: Konvencija) usvojena u Ujedinjenim narodima 20. studenog 1989. godine.⁷ U dotičnoj su Konvenciji različite potrebe djece, u svakodnevnom životu i u izuzetnim situacijama, dobile pravnu kvalifikaciju prava djece.⁸

Ponajprije, u članku 1., dijete se određuje kao ljudsko biće mlađe od 18 godina, osim ukoliko bi se prema pojedinom državnom pravu punoljetnost stjecala ranije. Članci 3., 5. i 18. zajedno predstavljaju osnovni okvir svakog shvaćanja prava djeteta i svake pojedinačne primjene odredaba Konvencije. Njima se, s jedne strane, interes djeteta postavlja kao osnovni kriterij kojim se sve javne ili privatne ustanove socijalne skrbi, sudovi te upravne vlasti i zakonodavna tijela imaju voditi pri poduzimanju bilo kojih djela koja se odnose na djecu (članak 5.). S druge strane, oni utvrđuju imperativ poštivanja od država ugovornica odgovornosti, prava i dužnosti roditelja (odnosno, gdje je potrebno, članova proširene obitelji ili zajednice, zakonskih zastupnika ili drugih osoba pravno odgovornih za dijete) na pružanje, primjereno razvojnim sposobnostima djeteta, odgovarajućeg usmjeravanja i vođenja djeteta u korištenju njegovih prava (članak 5.). Napokon, treću sastavnicu interpretacijskog okvira Konvencije predstavlja trajna roditeljska odgovornost voditi se u odgoju i u razvoju djeteta njegovom dobrobiti (članak 18.).

Konvencija u članku 14. stavku 1. sažeto propisuje da će države stranke poštivati pravo djeteta na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijedi. Dijete je, dakle, istaknuto kao titular tog prava, što predstavlja svojevrsan novitet u odnosu prema dotadašnjim odredbama koje su se odnosile na isti *ratione materiae*. Zasiurno se radi o većem novitetu od pukog terminološkog pomaka. Ta novost ukazuje na nužnost osvješćenja da, unutar sustava ljudskih prava, djetetu dotično ljudsko pravo pripada kao inherentno njegovom dostojanstvu kao ljudske osobe. Obiteljskoppravna teorija pokušala je iznaći sadržaj prava propisanog dotičnim člankom Konvencije. Neki autori zauzimaju stav o nepotrebnosti atomiziranja prava na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijedi te smatraju da se radi o neodvojivim čimbenicima jednog ljudskog prava.⁹ Drugi, međutim, pokušavaju razgraničiti ili barem utvrditi područja auto-

⁷ Konvencija o pravima djeteta, u: *Službeni list SFRJ*, 15/1990., *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, 12/1993., 20/1997.

⁸ Dubravka HRABAR, *Pravni odnosi roditelja i djece*, 225.

⁹ Sharon DETRICK, *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Hague, 1999., 244.

mnosti i preklapanja pojmova »sloboda misli«, »sloboda savjesti« i »sloboda vjeroispovijedi«. Tako bi sloboda misli obuhvaćala najširi opseg, tj. misli koje se mogu odnositi na bilo što. Nešto uži opseg imala bi sloboda savjesti, kao sloboda ograničena na uvjerenja etičke ili filozofske prirode, bez potrebe pozivanja na metafizički ili nadnaravni čimbenik, a koja bi imala presudni utjecaj na način života pojedinca.¹⁰ Sloboda vjeroispovijedi sasvim sigurno nije shvaćena kao isključivo unutarnja sloboda, što proizlazi iz odredbe stavka 3. istog članka u kojoj se spominje sloboda *očitovanja* religije ili uvjerenja. Istaknuto je, nadalje, da unutarnji aspekti ove slobode, koji bi pripadali tzv. unutarnjem području (*forum internum*, tj. nutrini osobe), predstavljaju apsolutnu slobodu.¹¹ Također, u odnosu prema javnoj vlasti, ova sloboda uključivala bi pravo imati ili ne imati vjeru ili određeno uvjerenje, pravo tu vjeru očitovati na privatni i društveni način, poštujući, naravno, određenja iz ograničavajuće klauzule stavka 3. članka 14. Nadalje, ova sloboda uključivala bi i pravo na svim područjima društvenog života pokušati predstaviti drugima razloge vlastite vjere ili uvjerenja, pozivajući i druge da ih pokušaju sami preuzeti i interiorizirati kao vlastite u jednom dijalogu iskrenosti i slobode, poštujući dostojanstvo drugoga.¹² Dotično pravo djeteta sadržava i negativan zahtjev u odnosu prema javnoj vlasti, u smislu da se dijete štiti od indoktrinacije države na području vjere ili uvjerenja, koje djetetu ni na koji način ne smije biti nametano od strane države.

Ostaje, međutim, dvojbeno tumačenje načina na koji dijete ostvaruje dotične slobode u odnosu prema svojim roditeljima. Čini se da, ukoliko bi djetetovi odabiri konkretiziranja prava tijekom razdoblja u kojem se neka osoba, prema Konvenciji, smatra djetetom (tj. do 18. godine života), nekonfliktno proizlazili iz odgoja koji dijete prima od roditelja ili osoba koje ih na zakonit način zamjenjuju, na način da bi odražavali roditeljsko shvaćanje ostvarenja ove slobode, tada bi dijete nedvojbeno nastupalo u ostvarenju svoje slobode na apsolutan način. Sporno se pitanje, međutim, odnosi na mogućnost da dijete samostalno i mimo volje roditelja nastupa prema javnoj vlasti i prema samim roditeljima s apsolutnim zahtjevom, počevši od određene faze zrelosti i razvojnih sposobnosti. Teorija prava djeteta na ovo ključno pitanje pokušava odgovoriti na različite načine. Pritom se, što je osobito zanimljivo, redovito ističe da konkretan odgovor iz samih odredaba Konvencije, kao i iz njezine

¹⁰ Eva BREMS, Article 14: The Right to Freedom of Thought, Conscience and Religion, 11-12.

¹¹ *Isto*, 19.

¹² *Isto*, 19-20.

legislativne povijesti,¹³ ne proizlazi na sasvim jasan način.¹⁴ Štoviše, čini se da je dotično pitanje do te mjere otkrilo svu stvarnost svjetonazorske različitosti tvorca Konvencije da je gotovo došlo do prekida cjelokupnog posla izrade nacрта i usvajanja iste.¹⁵

Odredba stavka 2. članka 14. Konvencije predstavlja model konvencijskog rješenja ove problematike. Naime, stavak 2. propisuje da će države ugovornice poštivati prava i dužnosti roditelja i, kada je potrebno, zakonskih zastupnika na usmjeravanje djeteta u ostvarivanju njegovih prava na način koji je u skladu s razvojnim sposobnostima djeteta. Značaj odredbe još je veći jednom kada se utvrdi njezina istovjetnost odredbi članka 5., za koju smo ustvrdili da predstavlja dio interpretativnog ključa cijele Konvencije. Čini nam se kako ponavljanje istovjetne odredbe nužno mora implicirati davanje osobitog značaja njezinom sadržaju, osobito ako se uzme u obzir visok stupanj spornosti i interpretativnih nejasnoća u odnosima prava djeteta i roditelja na koje se ona odnosi. Ponajprije, odredbom članka 2. roditeljima, odnosno zakonskim zastupnicima, dan je primat u njihovoj odgojnoj ulozi u pogledu prenošenja vjere ili drugih uvjerenja, pred kojim se mora zaustaviti bilo kakva intervencija od

¹³ Legislativna povijest (*travaux preparatoire*) Konvencije predstavlja nezamjenjiv izvor podataka o traženju ispravnog oblika odnosa između dotičnih dvaju ljudskih prava i doista impresivan katalog mogućih normativnih rješenja. Od iznimnog je značaja onaj dio legislativne povijesti članka 14. Konvencije koji predstavlja epilog gotovo cijelog desetljeća (1982.-1989.) traženja rješenja koje bi najdosljednije odražavalo istinsku narav odnosa roditelja i djece u pogledu predmetnog pitanja. Nakon usvajanja konačnog teksta članka 14. Konvencije pojedini predstavnici iznijeli su svoja viđenja učinjenog posla i ocjenu krajnjeg rezultata. Predstavnik Švedske iznio je stav da je pristanak njegovog predstavništva uz konačni konsenzus *utemeljen na shvaćanju* da djetetovo pravo uključuje slobodu imati ili usvojiti vjersko ili drugo uvjerenje prema djetetovu izboru, kao i slobodu javnog očitovanja tog uvjerenja. Drugi način shvaćanja usvojenog teksta izražen je naglašavanjem da pravo roditelja na pružanje vlastitog djetetu religijskog ili moralnog odgoja sukladno njihovim osobnim uvjerenjima čini dio prava očitovanja vjere pojedinca te stoga mora kao takvo biti poštivano od država. Ovo stajalište zauzeo je predstavnik Svete Stolice u svojem izlaganju o usvojenom tekstu, a pridružilo mu se i predstavništvo Italije. Primijećeno je, naposljetku, od strane nekih predstavnika da konačna verzija teksta pokazuje određeni razlikovni pomak pri određivanju predmetnog prava u slučaju kada se kao njegov subjekt javlja dijete u odnosu na odredbe međunarodnih ugovora koji sadrže utvrđena prava na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijedi. O navedenim detaljima iz legislativne povijesti Konvencije vidi: URED VISOKOG POVJERENIKA ZA LJUDSKA PRAVA UJEDINJENIH NARODA, *Legislative History of the Convention on the Rights of the Child*, I, New York – Geneva, 2007., 463-464, u: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/LegislativeHistorycrc1en.pdf> (16. III. 2009.).

¹⁴ Eva BREMS, Article 14: The Right to Freedom of Thought, Conscience and Religion, 29; usp. Sharon DETRICK, *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, 246-250.

¹⁵ Eva BREMS, Article 14: The Right to Freedom of Thought, Conscience and Religion, 1.

strane države. Ipak, ostvarenje roditeljskog prava nužno mora biti obilježeno uzimanjem u obzir razvojnih sposobnosti djeteta.

Potrebno je naglasiti da odredba članka 14. u cijelosti, pa tako i ovdje razmatranog stavka 2., predstavlja rezultat dugotrajnog usuglašavanja i postizanja kompromisa pri izradi konačnog teksta Konvencije koji možda ne odražava vjerno stavove svih država ugovornica.¹⁶ Tako, primjerice, za najsloženiji slučaj kada djetetov odabir vjerskog ili drugog uvjerenja ne koincidira s roditeljskim stavom, čini se da Konvencija, uvijek unutar okvira analiziranih odredaba, prepušta uređivanje pojedinosti pravnim sustavima država ugovornica.¹⁷

Stavak 3. članka 14. Konvencije sadrži klasičnu ograničavajuću klauzulu koja je u sustavu ljudskih prava redoviti popratni dio pojedinačnih određenja prava na slobodu savjesti i vjeroispovijedi te se bitno ne razlikuje od takvih klauzula u ostalim međunarodnim ugovorima. Radi se o ograničenjima slobode očitovanja religije ili drugih uvjerenja kojima pojedinac može biti podvrgnut samo ukoliko su ista propisana zakonom i prijeko su potrebna radi zaštite nekog od taksativno nabrojanih interesa: javne sigurnosti, zdravlja ili morala, te temeljnih prava i sloboda drugih. Potreba za specifičnim pravnim temeljem za utvrđivanje nužnih ograničenja zadovoljena je bilo kakvom općom normom, koja ne mora nužno biti rezultat djelatnosti parlamenta, a dostupna je svim građanima i dovoljno određena da bi građani mogli predvidjeti njezinu primjenu na vlastitom slučaju.¹⁸

Obiteljskoppravna teorija predlaže različite pristupe u pogledu ostvarenja djetetova prava iz članka 14. Konvencije u najsloženijem slučaju kada djetetov odabir vjerskog ili drugog uvjerenja ne koincidira s roditeljskim stavom.

Prema najradikalnijem pristupu, roditelji uopće ne bi imali nikakvo pravo birati vjersko ili drugo uvjerenje za svoje dijete, niti odlučivati o njegovom vjerskom ili drugom uvjerenju ekvivalentnom odgoju i obrazovanju.¹⁹ Naime, premda djeca posjeduju ista prava kao i odrasle osobe, istodobno su opravdano zapriječena u njihovu ostvarenju do trenutka u kojem stječu dostatne sposobnosti njihova izvršavanja na slobodan način.²⁰ Stoga se izvodi zaključak da prava roditelja i dužnosti države mogu opravdano postojati samo ukoliko su ograničena na stvaranje nužnih uvjeta kako bi djeca mogla imati najpovoljnije

¹⁶ Usp. URED VISOKOG POVJERENIKA ZA LJUDSKA PRAVA UJEDINJENIH NARODA, *Legislative History of the Convention on the Rights of the Child*, I, 463-464.

¹⁷ Usp. Eva BREMS, Article 14: The Right to Freedom of Thought, Conscience and Religion, 29.

¹⁸ *Isto*, 32.

¹⁹ Lina PAPADOPOULOU, Children and Religious Freedom, u: Peter LØDRUP – Eva MODVAR (ur.), *Family Life and Human Rights*, Oslo, 2004., 551.

²⁰ *Isto*, 539.

prilike postati potpuno autonomne odrasle osobe.²¹ U specifičnom području prava djece na slobodu savjesti i vjeroispovijedi to bi, prema istom mišljenju, značilo da ni roditelji ni država nemaju nikakav legitimni zahtjev donositi odluke za djecu s obzirom na njihovo vjersko ili drugo uvjerenje, jer ukoliko takvo uvjerenje nije izabrano slobodno od strane subjekta dostatno sposobnog za shvaćanje i prosuđivanje izbora, tada bi se sloboda degradirala u nametanje doktrine.²² Temeljni nedostatak takva pristupa ogleda se u očiglednoj nužnosti da roditelji vlastita shvaćanja i svoje poglede na svijet u nekom obliku prenose svojoj djeci. Čak i ukoliko roditelj deklarativno otklanja etiketiranje odgoja koji pruža djetetu različitim svjetonazorskim obilježjima, usmjeravajući dijete da, kada stekne određenu zrelost, samo izabere, i sama ta odluka predstavlja određen svjetonazor. Ipak, ni jedan odgoj, pa ni takav, ne može biti izuzet od prenošenja, odnosno podučavanja ili pomaganja djeci u otkrivanju određenih vrijednosti. Vrijednosti se, pak, prenose na optimalan način samo na temelju autentičnog shvaćanja ljudske osobe kao cjeline,²³ a ne kao izolirani nekonzistentni fenomeni. Stoga u društvu koje u svojim temeljima želi imati ispravno shvaćenu slobodu savjesti i vjeroispovijedi i s naklonošću gledati na ostvarenje te slobode, prenošenje djeci vjere ili drugog uvjerenja kao najvećeg roditeljskog dosega u traženju dobrog i istinitog u vlastitom životu, ukoliko se odvija poštujući djetetovo dostojanstvo kao ljudske osobe, predstavlja najpovoljnije okvire za stvaranje ozračja u kojem će se dijete moći, riječima uvodnog citata, »izraziti kao osoba, kao život, kao ljubav«. Takav je pristup određen već samim svojstvenostima djeteta kao ljudske osobe s nedovoljno razvijenom kognitivnom sposobnošću, osobito na području moralnog djelovanja, na kojem čini svake osobe nužno ostavljaju određen otisak u svijetu, kao dobri ili kao zli čini.²⁴ Pozitivno izraženo, narav djeteta nosi u sebi poruku o potrebi da mu neke vrijednosti budu prenesene i to na način koji će sadržavati razložan odgovor o temelju tih vrijednosti. Osim toga, prvotno i najupečatljivije saznanje o istini i dobru u svijetu dijete manje stječe preko riječi drugih, pa i vlastitih roditelja, a više preko konkretnih primjera zapaženih tijekom dugog vremenskog razdoblja, posebice kod svojih roditelja, na razini svakodnevice.

Nadalje, neki autori smatraju da je *Konvencija UN-a o pravima djeteta* u pogledu članka 14. upravo revolucionarnog značaja, jer obvezuje da se djetete-

²¹ *Isto*, 540.

²² *Isto*, 540-541.

²³ Usp. Tonči MATULIĆ, Izazovi govora vrijednosti u odgojno-obrazovnom sustavu, u: *Lađa*, 3 (2008.) 3, 17.

²⁴ Usp. Karol WOJTYLA, *Persona e atto*, Milano, 2001., 363.

tu »pod jednakim uvjetima kao i odraslim osobama priznaju stanovita prava, pa tako i pravo na slobodu misli, savjesti, vjere...«²⁵ Istodobno se ističe nužnost opreza da takvo pravo na slobodu ne prijeđe u svoju suprotnost i dođe u konfrontirajuću poziciju s onim što nazivamo dobrobiti i interesom djeteta, u slučaju čega bi se otvorila mogućnost roditeljske intervencije jer, ipak, »ovdje je riječ o djetetu«.²⁶ Čini se da bi, prema ovom shvaćanju, mogućnost roditeljske intervencije u ovom slučaju ipak proizlazila iz roditeljskog prava i njihove procjene djetetova interesa, odnosno dobrobiti.

U teoriji je zastupano i stajalište prema kojemu bi roditeljska procjena djetetova najboljeg interesa nužno morala uzmaknuti pred ocjenom istog od strane samog djeteta, ukoliko bi se radilo o djetetu određene zrelosti i dobi. Pravo djeteta iz članka 14. Konvencije pokazalo bi se u tom slučaju nadmoćnijim pravu roditelja da odlučuju o djetetovu odgoju i obrazovanju u skladu sa svojim vjerskim ili drugim uvjerenjima. U slučaju spomenutog sukoba određeni bi državni organi, prema istom mišljenju, bili ovlašteni donijeti konačnu odluku o tome je li dijete dovoljno zrelo i doraslo tomu da može autonomno donositi odluke ostvarujući svoju slobodu savjesti i vjeroispovijedi u konkretnom ili generički određenom nizu slučajeva.²⁷

Prema nešto umjerenijem stavu, usvajanjem *Konvencije UN-a o pravima djeteta* došlo je do svojevrsne »promjene paradigme«, koja se ogleda u terminološkom pomaku pri izričitom priznavanju djeteta kao autonomnog subjekta predmetnog prava i određenim posljedicama koje takvo uređenje donosi. Istodobno, prava roditelja u pogledu njihove djece ipak ne bi time bila zabačena, već su degradirana na status akcesornosti u odnosu prema djetetovu pravu, na način da se nipošto ne bi moglo govoriti o autonomnom pravu jednake vrijednosti.²⁸ O pitanju ima li dijete pravo zauzeti drukčiju poziciju u pogledu vjerskog ili drugog uvjerenja od pozicije svojih roditelja ili zakonskih zastupnika, kao što bi to nesumnjivo imale odrasle punoljetne osobe, zauzeto je stajalište da ne bi bilo nužno protivno smislu članka 14. Konvencije odgoditi takvu temeljnu djetetovu odluku do punoljetne dobi, ako bi se dopustilo dolaženje do izražaja djetetove samostalnosti u manje temeljnim izborima, poput npr. religijskog obrazovanja ili obavljanja određene religijske prakse.²⁹

²⁵ Dijana JAKOVAC-LOZIĆ, Dijete kao titular prava na slobodu savjesti, vjerskog ili drugog uvjerenja, u: *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu*, 39 (2002.), 45.

²⁶ *Isto*, 38.

²⁷ Aleksandra KORAC, *Obiteljskopравни instituti u presudama Europskog suda za ljudska prava*, doktorska disertacija, Zagreb, 1996., 236.

²⁸ Eva BREMS, Article 14: The Right to Freedom of Thought, Conscience and Religion, 25.

²⁹ *Isto*, 29-30.

Smatramo da prikazane teorijske tendencije, premda pojedina promišljanja razvijena pri njihovu oblikovanju predstavljaju nemjerljiv doprinos teoriji prava djeteta i nesumnjivo traže najbolji izraz djetetove dobrobiti, ipak sadrže određene nesavršenosti. Ponajprije, opće je obilježje teorijskih tendencija da uvijek istražuju mogućnosti određenog pomaka prema naprijed (*de lege ferenda*) u odnosu na postojeća legislativna rješenja (*de lege lata*). U ovom slučaju to obilježje očituje se u zalaganju za što potpunijom i širom zaštitom prava djece u odnosu na sve zamislive subjekte. Nadalje, čini se da je u teoriji rašireno izvjesno poistovjećivanje napora da se razjasni pitanje djeteta kao stvarnog nositelja prava na slobodu savjesti i vjeroispovijedi, te apsolutizacije prava djeteta nauštrb svih ostalih subjekata koji bi imali određena prava u odnosu prema djetetu unutar istog *ratione materiae*, a sve kako bi se onemogućila zabuna oko osporavanja djetetu uopće postojanja određenih prava. Potom, čini se da teorijski osvrti na sadržaj predmetnog prava djeteta pretpostavljaju svojevrсно hobbessovsko prirodno stanje obiteljskog vrijednosnog rata te se uglavnom zadržavaju na razmatranjima o državnoj intervenciji u danim uvjetima, zanemarujući takvim pristupom druge bitne vidove ostvarenja dotičnog prava. Također, postojeće ambivalentno stanje rješenja danog problema u relevantnim međunarodnim ugovorima u kojima jedni naglašavaju pravo roditelja, a drugi, nešto recentniji, pravo djeteta, unosi dodatnu zbrku pri teorijskom iznalaženju njihova ispravnog odnosa. Budući da se nalazimo unutar problematike ljudskih prava, teško je održiv pristup prema kojem su određena ljudska prava (u ovom slučaju roditeljska) jednostavno potisnuta primjenom načela *lex posterior*. Stvarni je doprinos povijesnog razvoja ljudskih prava u sve većoj i razlikovnijoj svjesnosti postojanja i načina ostvarenja pojedinih prava unutar sustava ljudskih prava. Cilj bilo kojeg utvrđivanja ljudskih prava zasigurno ne bi smio biti tek osiguravanje najvećeg mogućeg opsega primjene uz isključenje mogućnosti povrede od strane drugoga, bez uzimanja u obzir osjetljivosti svih društvenih odnosa u kojima se postojanje tih prava prvotno raspoznaje. Zbog toga nam se čini svrsishodnijim promatrati navedena prava u njihovu evolutivnom, ali ništa manje dojmljivo, značenju: kao konačnom priznavanju izvornosti dvaju komplementarnih ljudskih prava i pripadajućih im zahtjeva: prava djeteta na slobodu savjesti i vjeroispovijedi i prava roditelja na roditeljski odgoj u skladu s vlastitim vjerskim ili drugim uvjerenjima, unutar kojega bi bilo sadržano njihovo pravo i dužnost da usmjeravaju dijete u ostvarivanju njegovih prava na način koji je u skladu s razvojem njegovih sposobnosti.

1.2. Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda

Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. godine (u daljnjem tekstu: Europska konvencija), zajedno s pripadajućim Protokolom br. 1, također predstavlja značajan izvor prava djeteta na slobodu savjesti i vjeroispovijedi te je zajedno s pripadajućim protokolom na snazi u Republici Hrvatskoj od 1997. godine.³⁰

Članak 9. Europske konvencije sadržava opću odredbu o temeljnom pravu čovjeka na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijedi, istovjetnu odredbi iz članka 18. *Opće deklaracije UN-a o pravima čovjeka*. Stavak 2. članka 9. sadržava klasičnu ograničavajuću klauzulu.

Članak 2. Protokola br. 1 Europske konvencije iz 1952. godine propisuje u prvoj rečenici pravo na obrazovanje koje nikome neće biti uskraćeno, dok u drugoj rečenici utvrđuje da će država u obavljanju svojih funkcija povezanih s odgojem i poučavanjem poštivati pravo roditelja da osiguraju odgoj i poučavanje u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.

O tome primjenjuje li se Europska konvencija, poput npr. *Opće deklaracije UN-a o pravima čovjeka*, na djecu *argumento a maiore ad minus*, budući da u svojoj cijelosti ne uvažava *sui generis* potrebe djece, očitovao se neizravno Europski sud za ljudska prava u predmetu *Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen* prilikom osvrtnja na činjenicu da članak 2. Protokola br. 1 mora biti čitan ne samo u svjetlu obje njegove rečenice već također, između ostalog, i članka 9. Europske konvencije, koji proglašava pravo svakoga, »uključujući roditelja i djece«, na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijedi.³¹ Stoga se čini da se predmetno pravo u praksi Europskog suda za ljudska prava³² interpretira, uz nesumnjivu primjenu na punoljetne osobe, i uzimajući u obzir dijete kao subjekt prava.

Slijedom toga, vrijedi istaknuti da ovlaštenje na podnošenje tužbe Europskom sudu zbog povreda odredaba Europske konvencije i dodatnih

³⁰ Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Zakon o potvrđivanju Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i protokola br. 1., br. 4., br. 6., br. 7. i br. 11. uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, u: *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, 18/1997., 6/1999.

³¹ Slučaj *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark*, par. 50., u: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=695386&portal=hbk&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649> (13. III. 2009.)

³² Nadležnost Europskog suda za ljudska prava obuhvaća, kako je propisano člankom 32. Europske konvencije, sve predmete glede tumačenja i primjene dotične konvencije i dodatnih protokola, te njegove odluke, kao »neobičan spoj kontinentalnog i *common law* prava« imaju značenje precedenta, te time postaju neodvojivi dio teksta dotične Konvencije, neophodan za razumijevanje europskog sustava zaštite prava čovjeka. Vidi: Aleksandra KORAC, *Obiteljskopравни instituti u presudama Europskog suda za ljudska prava*, 195.

protokola u okviru tzv. pojedinačnih zahtjeva ima, kako određuje članak 34. Europske konvencije, bilo koja osoba, dakle i dijete. To je ovlaštenje i izričito istaknuto u *Razjašnjavajućem izvješću (Explanatory report)* koje se ondosi na Europsku konvenciju o ostvarivanju djetetovih prava iz 1996. godine.³³ Ipak, dosad su se pred Europskim sudom našli tek zahtjevi roditelja zbog povrede prava iz članka 2. Protokola br. 1, a ni jedan zahtjev djeteta zbog povrede članka 9. Europske konvencije.

Vrijedi na ovom mjestu spomenuti barem jedan indikativni detalj iz prakse Europskog suda koji je od osobitog značenja za tumačenje Europske konvencije i Protokola br. 1. U presudi slučaja *Campbell and Cosans v. The United Kingdom*, »filozofska uvjerenja« (*philosophical convictions*) pobliže se određuju kao takva uvjerenja koja nisu u nesuglasju s ljudskim dostojanstvom i vrijedna su poštivanja u demokratskom društvu,³⁴ a takvom društvu svojstveni su »pluralizam, tolerancija i širokumnost«.³⁵ Pritom je pomalo zabrinjavajuće da Europski sud, tumačeći drugdje Europsku konvenciju u duhu navedenih svojstvenosti demokratskog društva, dolazi do zaključka kako druga rečenica članka 2. Protokola br. 1, koja utvrđuje roditeljsko pravo na odgoj sukladno vlastitim vjerskim ili filozofskim uvjerenjima, implicira tek dužnost države da se »pobrine kako bi se informacije ili znanje u okviru školskog kurikulumata prenosilo na objektiv, kritički i pluralistički način«.³⁶ Iako navedene odrednice obrazovanja predstavljaju legitimne ciljeve i metode škole, postavlja se pitanje bi li se samo na te odrednice moglo svesti roditeljsko pravo iz članka 2. Protokola br. 1., odnosno pravo djeteta iz članka 14. *Konvencije UN-a o pravima djeteta*, posebice u specifičnom području spolnog odgoja (koji je bio i neposredan povod odnosnog slučaja) ili, primjerice, religijske nastave u javnoj školi. Dosad se pred Europskim sudom nije pojavio ni jedan slučaj koji bi suočio Sud s tumačenjem Europske konvencije u odnosu na konfesionalnu religijsku nastavu u javnoj školi. Iako se takva nastava provodi diljem Europe (i svijeta), teorija uglavnom zauzima stajalište da pravo roditelja iz članka 2. Protokola br. 1. ili iz članka 18. *Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima*, odnosno predmetno pravo djeteta prema *Konvenciji UN-a o pravima djeteta*, ne bi zasnivalo pozitivnu obvezu države da ostvari

³³ Razjašnjavajuće izvješće na Europsku konvenciju o ostvarivanju djetetovih prava, II. 9., u: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/160.htm> (13. III. 2009.)

³⁴ Slučaj *Campbell and Cosans v. The United Kingdom*, par. 36., u: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=695332&portal=hbkm&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649> (13. III. 2009.)

³⁵ Slučaj *Young, James, and Webster v. The United Kingdom*, par. 63., u: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=695485&portal=hbkm&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649> (13. III. 2009.)

³⁶ Slučaj *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark*, par. 53.

takav model religijske nastave u javnoj školi,³⁷ odnosno takva bi obveza mogla eventualno postojati samo teoretski.³⁸ Mišljenja smo da bi korak od negativne dužnosti zaštite indoktrinacije od strane države na području vjere ili drugog uvjerenja koji nesporno proizlazi iz navedenih odredaba, prema ostvarenju religijske nastave u javnoj školi po konfesionalnom modelu, predstavljao prijelaz prema potpunijem ostvarenju prava djeteta na slobodu savjesti i vjeroispovijedi. Takav bi model, koji bi poštivao metode i ciljeve obrazovanja, te uz dominantno konfesionalne sadržaje bio obilježen i pluralističkim pristupom u smislu upoznavanja i dijaloške otvorenosti prema drugim religijama i uvjerenjima, u potpunosti poštivao specifičnost ljudske osobe i polaznu poziciju njezine religijske pripadnosti, te joj omogućio vlastitu religiju upoznati s istinitošću i sigurnošću kakvu jamči školski pristup. U svakom slučaju, takva mogućnost imala bi zasigurno, sa stajališta ljudskih prava, primat pred često predlaganom opcijom za isključivim postojanjem neutralne i objektivne nastave o religijama i etičkim sustavima, koja svoje utemeljenje ne bi mogla povezati s ostvarenjem ljudskih prava, posebice prava na slobodu savjesti i vjeroispovijedi (barem do trenutka do kojeg ne bi bila predviđena kao obvezatna alternativa konfesionalnoj religijskoj nastavi). Koegzistencija obiju mogućnosti u školskom kurikulumu mogla bi biti povoljno rješenje te bi ujedno predstavljala izraz poštivanja i pozitivnog odnosa države prema religijskoj pripadnosti njenih građana, kao i prema važnosti poznavanja religijske činjenice u suvremenom svijetu. S druge strane, to se ne bi moglo reći za stanje kada bi neutralna religijska nastava bila jedini sustavan i k tome obvezatan doticaj s religijskom činjenicom u školskom kurikulumu. Takvo stanje predstavljalo bi potpuno promašen pristup činjenici pluralizma u današnjem svijetu, jer bi se neutralnost pretpostavljala jedinstvenoj prilici pozitivne usmjerenosti prema sustavnom davanju razloga i pobuđivanju želje za slobodnim i kritičkim metodama svojstvenima obrazovnom sustavu, usvajanjem sadržaja koji bi odražavali stvarno konfesionalno stanje učenika, odnosno preferencije učenika i njegovih roditelja. Osim toga, takav bi se pristup, zanemarujući vjersko ili drugo uvjerenje kao zasigurno temeljni čimbenik u koncepciji života pojedinca, približavao svojevrsnom oživotvorenju teorijske ideje Johna Rawlsa o izvornom položaju u kojem bi, gledajući iz *perspektive obrazovnog sustava* kao najznačajnijeg oblika doticaja javne vlasti s odgojem njenih građana, *pojedinci bili prekriveni »velom neznanja«*.³⁹ Napokon, današnja neutralnost javne škole može

³⁷ Eva BREMS, Article 14: The Right to Freedom of Thought, Conscience and Religion, 26.

³⁸ *Isto*, 23.

³⁹ Američki politički filozof John Rawls, u svom djelu *Politički liberalizam*, služi se idejom izvornog položaja u kojemu bi obuhvatne doktrine (vjerske, filozofske, moralne) bile

značiti samo to da ona ne promiče ni jednu religiju, ideologiju ili svjetonazor pa ni nekonzfesionalnost kao službenu doktrinu a time joj je omogućena sloboda u nastojanjima da slijedi istinske interese učenika.⁴⁰

1.3. Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture

Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture (u daljnjem tekstu: Ugovor) stupio je na snagu početkom 1997. godine.⁴¹ Ugovor sadrži odredbe kojima se razrađuju komplementarna prava roditelja na odgoj djeteta (u ovom slučaju vjerski odgoj) te pravo djeteta na slobodu savjesti i vjeroispovijedi. Članak 1. Ugovora sadrži odredbu kojom se Republika Hrvatska obvezuje da će, u sklopu školskog plana i programa i u skladu s voljom roditelja ili zakonskih zastupnika, jamčiti nastavu katoličkog vjeronauka u svim javnim osnovnim i srednjim školama i u predškolskim ustanovama, kao obveznog predmeta za one koji ga izaberu, po istim uvjetima u kojima se izvodi nastava ostalih obveznih predmeta. U istom je članku naglašeno da se dotična obveza Republike Hrvatske utvrđuje temeljem dvaju načela: u svjetlu načela o vjerskoj slobodi te poštujući temeljno pravo roditelja na vjerski odgoj djece.

Članak 2. Ugovora u stavku 1. propisuje da je, poštujući slobodu savjesti i odgovornost roditelja za odgoj svoje djece, svakome zajamčeno pravo izbora

---

stavljene iza tzv. vela neznanja, kao teorijsko sredstvo predstavljanja, odnosno posredujuća ideja, a ne kao konačan cilj. Koristeći se ovom idejom, namjera mu je pronaći političku koncepciju pravednosti, kao idealnog sustava društvene kooperacije slobodnih i jednakih građana, koja može biti žarište preklapajućeg konsenzusa u društvu obilježenoj činjenicom razložnog pluralizma. Ostaje otvoreno pitanje koji bi oblik i mjesto imala religijska nastava u Rawlsovoj viziji političke koncepcije pravednosti, kao i pitanje bismo li u tekstu navedeni pristup religijskoj nastavi u javnoj školi mogli označiti, govoreći Rawlsovim terminima, kao puko podvlačenje datosti stvarnosti osoba pod ideju izvornog položaja ili, pak, kao zaključak izveden primjenom načela političke koncepcije pravednosti na to specifično područje. U svakom slučaju, u ovom se radu zalažemo za drukčije pravične uvjete društvene kooperacije, koji bi počivali na primatu ljudske osobe te njezina prava na slobodu savjesti i vjeroispovijedi, promatranog u dinamičnom suodnosu s prirodnim moralnim zakonom. Pod prirodnim moralnim zakonom shvaćamo onu univerzalnu i nepromjenjivu poruku ugraviranu u narav ljudske osobe, koja pokazuje da zakonitosti odnosa među osobama ne mogu biti shvaćene kao puki rezultat društvenog ugovora, već kao izraz njihovih najintrinzičnijih potreba. Te se potrebe, kada želimo izraziti njihovu vrijednost i imperativ njihova ostvarenja, kao i osuđivanje svakog čina kojim bivaju pogažene, redovito objedinjavaju pojmom ljudskog dostojanstva. Za ideju izvornog položaja vidi: John RAWLS, *Politički liberalizam*, Zagreb, 2000., 19-25. Ružica RAZUM, *Vjeronauk između tradicije i znakova vremena*, Zagreb, 2008., 87.

⁴⁰ Ružica RAZUM, *Vjeronauk između tradicije i znakova vremena*, Zagreb, 2008., 87.
⁴¹ Zakon o potvrđivanju Ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture, u: *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, 2/1997.

vjeronauka. Stavci 2. i 3. navedenog članka sadrže odredbe o pravu na odabir vjeronauka. Prema stavku 2. školske će vlasti, u suradnji s nadležnim crkvenim vlastima, omogućiti roditeljima i punoljetnim učenicima izbor vjeronauka pri upisu u školu, i to na način da njihova odluka ne bude povodom bilo kakvom obliku diskriminacije na području školskog djelovanja, dok su, prema stavku 3. roditelji i punoljetni učenici, ukoliko žele promijeniti odluku o odabiru vjeronauka, dužni o tome pismeno obavijestiti školu prije početka nove školske godine. Za preciznije shvaćanje navedene odredbe potrebno je promotriti provedbeni *Ugovor o katoličkom vjeronauku u javnim školama i vjerskom odgoju u javnim predškolskim ustanovama*⁴² koji su, želeći razraditi spomenuti članak 2. Ugovora, 1999. godine sklopili Vlada Republike Hrvatske i Hrvatska biskupska konferencija. U članku 1. tog provedbenog Ugovora propisuje se da je o izboru katoličkog vjeronauka potrebna pisana izjava ravnatelju škole, koju za učenike u dobi do 15 godina daje roditelj samostalno, a za učenike starije od 15 godina ta izjava mora biti zajednička izjava učenika i roditelja ili skrbnika. Čini se da bi, pritom, odluka o izboru katoličkog vjeronauka obuhvaćala oba smjera s obzirom na izbor, tj. kako odluku za izbor katoličkog vjeronauka tako i odluku o ispisu s katoličkog vjeronauka. *Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica*⁴³ iz 2002. godine preuzima isti standard u pogledu ovlaštenika, kada u članku 13. stavku 2. propisuje da se na traženje roditelja ili skrbnika učenika mlađih od 15 godina te na osnovi zajedničke izjave roditelja, odnosno skrbnika i učenika od 15 godina i starijih, u osnovnim i srednjim školama ustrojava nastava vjeronauka. Budući da vjeronauk za sve vjerske zajednice koje su *ratione personae* obuhvaćene tim zakonom (a to su vjerske zajednice upisane u *Evidenciju vjerskih zajednica* i koje su o tome sklopile ugovor s Vladom Republike Hrvatske) ima status izbornog predmeta, odredbe tog zakona treba popuniti odgovarajućim odredbama *Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*⁴⁴ iz 2008. godine koje se odnose na izborne predmete. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi u članku 27. stavku 2. propisuje da su izborni predmeti obvezni tijekom cijele školske godine za sve učenike koji se za njih opredijele, a učenik bira izborni predmet na početku školske godine. *Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica* mjerodavan je kao *lex specialis* naspram *Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* u pogledu određivanja ovlaštenika za donošenje odluke o upisu, odnosno ispisu iz vjeronauka.

⁴² Ugovor o katoličkom vjeronauku u javnim školama i vjerskom odgoju u javnim predškolskim ustanovama, u: *Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske*, Zagreb, 2001., 113.

⁴³ Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, u: *Narodne novine*, 83/2002.

⁴⁴ Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, u: *Narodne novine*, 87/2008.

S druge strane, neposredni pravni temelj katoličkog vjeronauka u Republici Hrvatskoj je Ugovor sa Svetom Stolicom, uz dodatak provedbenog ugovora, a ne spomenuti zakoni. Jedna je od praktičnih posljedica takvog pravnog stanja ta da katolički vjeronauk ima ponešto drukčiji status, kao predmet koji je obvezan za sve koji ga izaberu (čl. 1. Ugovora), pri čemu trenutak izbora pada prvotno pri upisu u osnovnu ili srednju školu, odnosno prije početka relevantne školske godine za one koji ga prije nisu pohađali.⁴⁵

Republika Hrvatska je navedenim međunarodnim ugovorom (uz nužni dodatak u vidu provedbenog ugovora), a potom i *Zakonom o vjerskim zajednicama*, izrazila svoje shvaćanje prava na slobodu savjesti i vjeroispovijedi koje dijete ima u pogledu religijske nastave unutar obrazovnog sustava. To se pravo djeteta, kako je razvidno iz spomenutih izvora, na najbolji način ostvaruje u obliku konfesionalne religijske nastave, glede koje dijete svoje pravo ostvaruje samostalnom odlukom roditelja o izboru te nastave do 15. godine, dok od 15. godine ono nužno sudjeluje u zajedničkoj izjavi zajedno sa svojim roditeljima ili skrbnicima te bez takvog sudjelovanja navedena izjava nema učinka.

Sveta Stolica je, sa svoje strane, u navedenom Ugovoru utvrdila način za koji je uvjerena da najbolje odražava komplementarnost prava roditelja i prava djeteta. U području religijske nastave predmetno pravo djeteta izražava se kao pravo primiti s istinitošću i sigurnošću poduku o religiji kojoj pripada, prema ciljevima i metodama vlastitima planu i programu rada škole te se stoga na najbolji način ostvaruje preko konfesionalnog modela te nastave.⁴⁶ Premda sloboda vjerovanja kao temeljno pravo pripada svim ljudima bez obzira na dob, pa tako i djeci, ipak načini ostvarenja tog prava, koje djetetu pripada na izvoran način, ne mogu u cijelosti i autonomno pasti na dijete, budući da ono nije dovoljno sposobno potpuno samostalno preuzeti punu odgovornost koju zahtijeva Deklaracija Drugog vatikanskog koncila o slobodi vjerovanja *Dignitatis humanae* iz 1965. godine u pogledu shvaćanja važnosti i egzistencijalnog prijanjanja uz zahtjeve istine, bez čijeg predanog traženja i nasljedovanja, prema dotičnoj Deklaraciji, prava sloboda nije moguća.⁴⁷ Pritom je uputno naglasiti da je Katolička crkva unutar svog nauka oduvijek dijete smatrala

⁴⁵ Nikola ETEROVIĆ, Komentar ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske, u: *Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske*, 219.

⁴⁶ IVAN PAVAO II., Discorso al Simposio del Consiglio delle Conferenze Episcopali d'Europa (15. IV. 1991.), u: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, Città del Vaticano, 1993., 781.

⁴⁷ SVETA STOLICA, *Initial report of the State party to the Committee on the Rights of the Child*, (2. IV. 1994.), par. 11., 7., u: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/CRC.C.3.Add.27.En?Open+Document](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/CRC.C.3.Add.27.En?Open+Document) (16. I. 2009.); usp. Carlos CORRAL SALVADOR – Velasio DE PAOLIS – Gianfranco GHIRLANDA (ur.), *Nuovo dizionario di diritto canonico*, Milano, 1993., 641.

»ne kao jedinku za iskorištavanje, ni kao objekt, već kao subjekt neotuđivih prava«,⁴⁸ među kojima značajno mjesto zauzima »pravo na posebnu pomoć kako bi ispravnom savješću mogli prosuđivati ćudoredne vrednote i prihvatiti ih osobnom odlukom«,⁴⁹ a tu pomoć najpozvaniji su pružati roditelji kao »prvi i povlašteni odgojitelji svoje djece« (GE 3). Sveta Stolica očitovala je taj stav činom ratifikacije *Konvencije UN-a o pravima djeteta*, uz isticanje rezerve da će članak 14. Konvencije, koji uređuje predmetno pravo djeteta, tumačiti »na način koji štiti izvorna i neotuđiva prava roditelja«,⁵⁰ čime se ogradila od bilo kakvog drukčijeg tumačenja predmetnog prava djeteta. Odabir rezerve kao prilično snažnog pravnog instrumenta za isticanje vlastitog stava prema sadržaju odredbe nekog međunarodnog ugovora u navedenom slučaju izazvan je potrebom da se na nedvosmislen način istakne značaj nauka Crkve u predmetnom području ljudskih prava⁵¹ i uputi jasna poruka svima koji se bave problematikom prava djeteta, bilo na legislativnoj, bilo na teorijskoj razini.⁵² Takvo pravno očitovanje u ovom slučaju nipošto ne implicira želju Svete Stolice da se s obzirom na nju drukčije primjenjuje odredba članka 14. Konvencije od njezina uobičajenog tumačenja.⁵³ Sadržaj rezerve Svete Stolice predstavlja sasvim legitiman kriterij za tumačenje *odredbe dotičnog članka Konvencije unutar*

⁴⁸ IVAN PAVAO II., *Discorso al Comitato dei giornalisti europei per i diritti del fanciullo* (13. I. 1979.), u: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, Città del Vaticano, 1979., 60.

⁴⁹ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gravissimum educationis. Deklaracija o kršćanskoj odgoju* (28. X. 1965.), br. 1, u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008.

⁵⁰ *United Nations Treaty Collection, Declarations and Reservations* (9. X. 2001.), u: http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/treaty15_asp.htm (15. III. 2009.).

⁵¹ Prema shvaćanju Svete Stolice, kod teksta odredbe članka 14. Konvencije postoji *potencijal* implikacije »da bi, u nekim slučajevima, djeca imala pravo učiniti određene izbore koji bi mogli biti protiv njihovih vlastitih interesa i cjelovitosti obiteljskog života i vrijednosti.« Vidi: SVETA STOLICA, *Initial report of the State party to the Committee on the Rights of the Child*, par. 16., 8.

⁵² Očitovanje u spomenutoj rezervi, kao i učinak pravnog instrumenta u koji je sadržaj tog očitovanja zaodjeven, potrebno je, prije svega, promatrati unutar specifičnosti i jedinstvenosti položaja koji Sveta Stolica uživa u međunarodnoj zajednici. »Kao najviše tijelo vlasti u Katoličkoj crkvi, Sveta Stolica je priznata kao suvereni subjekt međunarodnog prava. Ipak ona se, kao takva, razlikuje svojom posebnom prirodom, koja je prvenstveno univerzalnog vjerskog i moralnog obilježja. Na sličan način njezina nadležnost nad teritorijem poznatim kao Država Vatikanskoga Grada služi isključivo kako bi se pružio temelj za njezinu autonomiju i kako bi se zajamčilo slobodno ostvarenje njezina duhovnog poslanja. Prisutnost Svete Stolice u međunarodnim organizacijama, počevši od Ujedinjenih naroda, kao i njezino pristupanje međunarodnim ugovorima kao što je *Konvencija o pravima djeteta*, koju je među prvima ratificirala, potaknuti su navedenim razlozima.« Vidi: *Isto*, par. 1., 3.

⁵³ »Rezerva (ograda, priuzdržaj) jednostrana je izjava, bez obzira na to kako je sastavljena ili nazvana, kojom država želi u odnosu na sebe isključiti ili izmijeniti pravni učinak nekih odredaba ugovora.« Vladimir Đ. DEGAN, *Međunarodno pravo*, Rijeka, 2000., 145.

postojećih elemenata. U tom se smislu na Konvenciju osvrnuo i tadašnji papa Ivan Pavao II. u svom pismu Glavnom tajniku Ujedinjenih naroda iz 1990. godine, navodeći da je Sveta Stolica pristupila Konvenciji *upravo na temelju shvaćanja* da će svi ciljevi, programi i djelovanja koji budu proizašli iz njezinih odredaba poštivati moralna i religijska uvjerenja onih prema kojima su ta djelovanja usmjerena, a osobito roditelja i njihove slobode u pogledu vjerskog života i odgajanja njihove djece.⁵⁴ U prilog prikazanom učinku rezerve govori i činjenica da je Poljska u pogledu istog članka Konvencije istaknula interpretativnu deklaraciju⁵⁵ istoznačnog sadržaja: »Republika Poljska smatra da će djetetova prava, kako su određena u Konvenciji, posebice prava određena u člancima 12.-16., biti ostvarivana poštujući roditeljski autoritet [...]«.»⁵⁶

Činjenica je da Republika Hrvatska u pogledu članka 14. *Konvencije UN-a o pravima djeteta* nije istaknula ni rezervu ni interpretativnu deklaraciju u navedenom smislu. Ta pravna situacija nipošto, međutim, ne znači da je Republika Hrvatska pritom slijedila, danas prilično raširenu, progresivnu tendenciju k apsolutizaciji i autonomiji prava djeteta povezanih s dostizanjem određenog stupnja razvoja njegovih sposobnosti s obzirom na mogućnost donošenja zrelih odluka. Posljedica činjenice da je Konvencija na snazi u Republici Hrvatskoj sastoji se u tome da svi subjekti na koje se dotični međunarodni ugovor odnosi ne mogu više gledati na dijete osim kao na subjekt izvornog prava na slobodu savjesti i vjeroispovijedi. Ta bi sloboda, kako smo vidjeli, bila apsolutna u odnosu prema javnoj vlasti (u okvirima ograničavajuće klauzule), a prema roditeljima se ostvaruje prvotno kao potreba da dijete bude usmjeravano od njih na način sukladan njegovim razvojnim sposobnostima. Ostvarenje dotične potrebe dužnost je i pravo roditelja. Na Republiku Hrvatsku, potom, spada dužnost očitovati se na pravni način o pojedinostima ostvarenja tih prava poštujući konvencijske okvire.

Mišljenja smo da prikazani Ugovor predstavlja iznimno značajan doprinos shvaćanju načina na koji Republika Hrvatska tumači odnos prava djeteta i roditelja.

⁵⁴ IVAN PAVAO II., *Letter to the Secretary General of the United Nations Organisation on the occasion of the World Summit for Children* (22. X. 1990.), u: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/letters/1990/documents/hf_jp-ii_let_19900922_de-cuellar_en.html (14. III. 2009.).

⁵⁵ »Od rezerve se razlikuje interpretativna izjava (...) kojom država bez namjere da isključi ili preinači pravni učinak odredaba ugovora, pridaje nekima od tih odredaba svoje posebno tumačenje, ili izlaže politički stav prema ugovoru koji može bacati određenu svjetlost na tumačenje ugovora u cjelini.« Vladimir Đ. DEGAN, *Međunarodno pravo*, 145.

⁵⁶ *United Nations Treaty Collection, Declarations and Reservations*.

2. Pravni sustav Republike Hrvatske i pravo djeteta na slobodu savjesti i vjeroispovijedi

Ustav Republike Hrvatske⁵⁷ u članku 63. razlikuje te istodobno stavlja u isprepleteni međuodnos pravo i slobodu roditelja da samostalno odlučuju o odgoju djece (stavak 1.), te njihovu odgovornost da osiguraju djetetovo pravo na potpun i skladan razvoj njegove osobnosti (stavak 2.). Ustav se zadržava na navedenim određenjima, te ne utvrđuje izričito pravo djeteta na slobodu savjesti i vjeroispovijedi. Načelne ustavne odredbe dalje se razvijaju u hijerarhijski nižim pravnim izvorima – zakonima.

Prava djece i prava i odgovornosti roditelja, s komplementarnim dužnostima kod obaju subjekata, *Obiteljski zakon*⁵⁸ sadržajno promatra preko instituta roditeljske skrbi, koji postoji kako bi se djeci na najbolji način omogućilo ostvarivanje njihovih prava, a roditeljima ujedno dao pravni legitimitet i pravna osnova prema trećima da skrbe o svojem djetetu.⁵⁹ U teoriji se opravdano ističe da se upravo pravnim institutom roditeljske skrbi, u kojemu se unutar specifičnog međuodnosa vrjednuju prava, dužnosti i odgovornosti djece i roditelja, na optimalan način ostvaruje dobrobit djeteta, jer će unutar tog instituta, koji odražava prirodu obiteljskih odnosa, odgovoran roditelj uložiti sva svoja znanja u pravilan odgoj i podizanje djeteta, prilagođavajući svoje mogućnosti potrebama i interesima djeteta.⁶⁰

Stavak 2. članka 93. izričito spominje predmetno pravo djeteta, propisujući imperativ usklađivanja roditeljske dužnosti i prava na odgoj djeteta s njegovom dobi i zrelosti te s pravom djeteta na slobodu savjesti, vjerskog ili drugog uvjerenja. Razvidno je, dakle, da su nositelji odgovornosti, prava i dužnosti odgoja roditelji. Zakon ne predviđa roditeljsko pravo ili dužnost odgajanja djeteta u nekom ili bilo kojem i kakvom religijskom svjetonazoru, te oni stoga uživaju potpunu slobodu u tom smislu, te se presumira religijski ili drugi vrijednosni odgoj djeteta kompatibilan religiji ili drugim uvjerenjima roditelja.⁶¹

Obiteljski se zakon, kao pravni izvor koji predstavlja povlašteno normativno područje pravnog sustava Republike Hrvatske za uređivanje predmetne problematike, zadržava na prikazanoj implementaciji okvira predviđenih *Konvencijom UN-a o pravima djeteta*.

⁵⁷ Ustav Republike Hrvatske, u: *Narodne novine*, 41/2001., 55/2001.

⁵⁸ *Obiteljski zakon*, u: *Narodne novine*, 116/2003., 17/2004., 136/2004., 107/2007.

⁵⁹ Dubravka HRABAR, *Pravni odnosi roditelja i djece*, 219.

⁶⁰ *Usp. Isto*, 221.

⁶¹ *Isto*, 249.

Stoga nam se čini nužnim, prije nego što bude predstavljen model rješavanja sukoba djeteta s roditeljima glede vjerskog ili drugog uvjerenja predložen u teoriji obiteljskog prava proizlazeći iz odredaba Obiteljskog zakona, pokušaj razmatranja nekih odrednica naravi odnosa roditelja i djece, čije je ispravno razumijevanje nužno za pravilno shvaćanje dinamike odnosa prava tih subjekata. Potrebno je, prije svega, naglasiti da su vrlo male mogućnosti da se takav sukob javlja kao izolirana pojava već redovito podrazumijeva poremećenost drugih komponenata odnosa između roditelja i djece, pogotovo imajući u vidu da se ovdje radi o jednom od najosjetljivijih područja obiteljskih odnosa.

Stavovi djeteta u okviru ostvarenja predmetnog prava oblikuju se ponajprije u *nutrini djeteta*, u »svetištu« njegove savjesti,⁶² tj. u unutarnjem području u kojem ono proživljava na sebi svojstven način sve događaje iz njegova okruženja. Izraz »svetište« pritom se može koristiti ne da bi se označilo kvalitetu odluke djeteta bez obzira kakva ona bila, već da se njime ukaže na prostor unutar kojega se najdublje čovjekove potrebe (vjera, molitva, ljubav itd.) mogu ostvarivati jedino u slobodi, inače uopće nisu moguće.⁶³

Put koji treba slijediti u međuodnosu dvaju izvorno postojećih prava (djeteta i roditelja) nalazi se negdje između djetetove potrebe da njegova sloboda bude poštivana i razumijevana u ljubavi od drugoga, kao specifični zahtjev njegova prava, te potrebe da ta sloboda od strane djeteta bude ispravno shvaćena u punini pripadajuće joj odgovornosti, kao korelativni zahtjev roditeljskog prava i njihove dužnosti, a ujedno i kao potreba inherentna samom djetetu kako bi njegovo pravo moglo biti ostvareno u cjelini specifičnosti njegove dobrobiti. No ostvarenje roditeljskog prava, a time i djetetova, ne iscrpljuje se tek odgojem za ispravno shvaćanje djetetove slobode. Ta komponenta odgoja predstavlja samo skiciranje okvira koji bivaju ispunjeni tek ostvarenjem roditeljske dužnosti prenošenja djetetu onoga najboljega što su stekli u vlastitom životu u duhovnom, odnosno svjetonazorskom smislu (vjera, druga uvjerenja, vrijednosni stavovi...), i to na način koji najbolje odgovara dobrobiti pojedinog djeteta te koji je sukladan njegovim razvojnim sposobnostima.

U razdoblju kada razvojne sposobnosti djeteta dovode do ozbiljnog početka formiranja samosvjesnog djetetova stava i kada je redovito kao kolateralna žrtva sazrijevanja uzdrmano djetinje shvaćanje religioznosti ili idealiziranje drugih uvjerenjâ koja su mu prenesena od roditelja u okviru odgoja, dijete bi

⁶² DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et Spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), br. 16, u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008.

⁶³ Andreas LAUN, *Pitanja moralne teologije danas*, Đakovo, 1999., 256.

trebalo početi formirati pristanak (ili kakav drukčiji stav) na određeno vjersko ili drugo uvjerenje roditelja kao vlastiti čin. Radi se o procesima koji zasigurno duboko obilježavaju djete kao osobu.

Ta promjena usko je povezana s pitanjem ostvarenja djetetova prava u smislu pojedinih društvenih očitovanja nutarnjih uvjerenja koja, dakle, prelaze granice savjesti, odnosno nutrine djeteta. Unutar dotičnih društvenih očitovanja najveći prijemor, kako smo vidjeli, predstavlja očitovanje pomaka od vjere ili drugog uvjerenja roditelja, zajedno s pojedinim praktičnim posljedicama koje bi takav pomak mogao implicirati, npr. pitanje religijskog ili nereligijskog vrijednosnog obrazovanja djeteta, obavljanja određenih javnih oblika religijskih obreda i prisustvovanja njima i sl.

Mišljenja smo da roditeljsko pravo na odgoj djeteta u određenim vjerskim ili drugim uvjerenjima i dalje ostaje »ključem« za ostvarenje predmetnog prava djeteta. Takav pristup zasigurno *ne* proizlazi *pukim izvođenjem* iz određenih činjenica, već činjenica prenošenja života te jedinstvenog značenja odnosa ljubavi između roditelja i djece (koji pridaje tom odnosu kvalitetu nezamjenjivosti),⁶⁴ kao i datosti specifičnosti djeteta kao ljudske osobe i subjekta ljudskih prava s određenim pripadajućim potrebama, zajedno pružaju cjelovitije uvjete za *razložnu prosudbu* da se dobrobit djeteta ostvaruje na optimalan način sukladno shvaćanju te dobrobiti od strane roditelja tijekom cijelog razdoblja u kojemu se ljudska osoba smatra djetetom, nego bilo koja u ovom radu analizirana mogućnost shvaćanja odnosa roditelja i djece u pogledu *ratione materiae* predmetnog prava djeteta.⁶⁵

⁶⁴ PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Zagreb, 2005., br. 239, 186.

⁶⁵ Sukladno temeljnim metodološkim postavkama teorije prirodnog zakona i prirodnih prava britanskog filozofa prava Johna Finnis, postojanje određenih »činjeničnih« mogućnosti ne otkriva *per se*, metodom deduktivnog zaključivanja, neku vrijednost ili uredbu prirodnog zakona. Činjenice svakako nisu bez ikakva značaja, štoviše, predstavljaju nužnu podlogu za razložnu prosudbu o tome koja prava imaju ljudske osobe, u smislu da sačinjavaju raspon potencijalno svrsishodnih djelovanja i naguća koja ljudskoj osobi stoje »na raspolaganju«. Ali ono što, prema Finnisu, sačinjava temeljni metodološki uvjet identificiranja sadržaja prirodnog zakona jest istraživanje pomoću prosudbi praktične razložnosti *temeljnih oblika ljudske dobrobiti* kao poželjnih i potencijalno ostvarivih ciljeva ili prilika koje stoga treba tražiti i ostvariti u vlastitu djelovanju. Finnisova teorija, osim što se oslanja na tradiciju filozofije prava Tome Akvinskoga, pokazuje iznimnu komplementarnost s naukom učiteljstva Crkve. Papa Ivan Pavao II. u enciklici *Veritatis splendor* iz 1993. godine odgovara na prigovor tzv. naturalističke pogriješke pukog izvođenja vrijednosti, odnosno norme iz činjenica, ističući argument sličan Finnisovu, naime da je osoba, svjetlom razuma i potpore krjeposti, kadra otkriti u svom duhovnom i tjelesnom ustrojstvu (činjenica) prethodne znakove, na temelju kojih (podloga), u svjetlu dostojanstva ljudske osobe, razum dohvaća posebnu moralnu vrijednost nekih dobara kojima osoba naginje po svojoj prirodi. Stoga prirodni moralni zakon izražava i određuje svrhe,

Roditeljsko odlučivanje, dakle, nipošto ne smije biti arbitrarno, već trajno usmjereno na dobrobit djeteta. Na roditeljima je, ponajprije, zahtjevan zadatak procjene pojedinog pomaka u stavovima djeteta, te *moгуćnost* intervencije pri određenim očitovanjima tog pomaka, uvijek imajući pred očima određenu granicu koju oni, u konačnici, bez dopuštenja samog djeteta ne mogu prijeći. Ta je granica već spomenuta savjest djeteta, mjesto gdje ono može razviti stav prema postojanju božanskoga o kojemu mu roditelji nikad nisu govorili, gdje može odlučiti zatvoriti ono vrijednosno (vjerski utemeljeno ili ne) poglavlje za čiju se prisutnost u njegovu životu roditelji zalažu ili, pak, odlučiti živjeti vjeru ili uvjerenje koje su mu prenosili roditelji puno dublje i involviranije nego što bi to roditelji željeli. S druge strane, dijete izvršava to pravo prema vlastitim preferencijama u svojim izvanjskim očitovanjima *kao mogućnost* o kojoj će *roditelji*, kao nositelji njima svojstvenog ljudskog prava prvotnih odgajatelja djece, trajno pokušavajući pronicati misterij koji svako pojedino dijete predstavlja, *donositi odluke* u skladu s *njegovom* dobrobiti.

Nadalje, uzimanje u obzir djetetova mišljenja sukladno njegovim razvojnim sposobnostima (redovito bi se radilo o dobi na pragu punoljetnosti) trebalo bi neizostavno obilježiti roditeljske odluke. Vrlo indikativan pojedinačni primjer uzimanja u obzir djetetova mišljenja predstavljaju prikazane odredbe Ugovora i *Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica*. One, polazeći od određene dobi djeteta (15 godina), kumulativno zahtijevaju izraz roditeljeva i djetetova mišljenja u području religijske nastave u srednjoj školi.

No može li se predmetno pravo djeteta shvatiti samo kao skup potencijalnih zahtjeva prema roditeljima i državi? Mišljenja smo da ono podrazumijeva i djetetovu moralnu dužnost prema roditeljima, koja bi se sastojala u trajnom aktivnom pokušaju, zajedno s dostupnim mu znanjem i dotad proživljenim iskustvom, razumjeti vjeru ili uvjerenje u kojemu je odgajano te se interesirati za njegov sadržaj. Takva dužnost nije nespojiva s odredbom članka 90. *Obiteljskog zakona* koja utvrđuje djetetovu dužnost poštivanja i pomaganja roditeljâ.

Obiteljski zakon ne sadrži odredbe koje decidirano propisuju pravo djeteta na mijenjanje religije ili napuštanje određenih religijskih shvaćanja koja su

---

prava i dužnosti utemeljene na tjelesnoj i duhovnoj naravi ljudske osobe te se nikako ne može shvatiti kao čisto biološko pravilo, nego se mora definirati kao smišljeni poredak preko kojega Stvoritelj poziva čovjeka da ravna i upravlja svojim životom i svojim činima. Usp. John FINNIS, *Natural Law and Natural Rights*, Oxford, 1980., 36-48, 69-73, 81, 85, 351; IVAN PAVAO II., *Veritatis Splendor. Enciklika o nekim temeljnim pitanjima moralnog naučavanja Crkve* (6. VIII. 1993.), Zagreb, 1998., br. 47-50, 70-76.

mu prenosili njegovi roditelji. U obiteljskopravnoj se teoriji⁶⁶ među sredstvima za postizanje rješenja u slučaju sukoba djeteta s roditeljima upućivalo na primjenu tada važeće odredbe članka 100. *Obiteljskog zakona* iz 1998. godine,⁶⁷ odnosno na razrješenje sukoba pred Centrom za socijalnu skrb. Iako taj članak regulira spor roditelja međusobno, ipak se upućivalo na njegovu primjenu i na prijedlog djeteta Centru za socijalnu skrb, kako bi njegovo pravo na slobodu savjesti i vjeroispovijedi bilo primjereno zaštićeno.⁶⁸ Danas važeći *Obiteljski zakon*, odredbom članka 101., nadležnost Centra za socijalnu skrb u navedenom slučaju premješta na sud u izvanparničnom postupku. Člankom 89. stavkom 1. novog *Obiteljskog zakona* predviđeno je, doduše, ovlaštenje djeteta na traženje zaštite svojih prava pred nadležnim tijelima koja su o tome dužna obavijestiti Centar za socijalnu skrb. Na primjenu tog članka upućuje recentna obiteljskoppravna teorija u slučaju hipotetskog zaokreta u religijskim opredjeljenjima djeteta koji bi se javio kao izolirana konfliktna pojava u odnosu s roditeljima.⁶⁹ Hrvatska sudska i upravna praksa nije do sada zabilježila nijedan takav slučaj.⁷⁰ Čini nam se oportunim za takav slučaj ipak uzeti u obzir suzdržanost zakonodavca da se izričito očituje o tom pitanju. Doista, teško je povjerovati da bi *de lege lata* tako osjetljiva materija tek konkludentno bila povezana sa sudskim postupkom ili postupkom pred Centrom za socijalnu skrb.

Stoga bi pribjegavanje odredbi članka 89. stavka 1. (traženje zaštite prava pred nadležnim tijelima uz obavijest Centru za socijalnu skrb), odnosno članka 101. *Obiteljskog zakona* (zahtjev sudu u izvanparničnom postupku) trebalo ostaviti tek za slučajeve određene težine povrede prava djeteta. Centru za socijalnu skrb, odnosno sudu stoji na raspolaganju precizan zakonski katalog mjera za zaštitu osobnih prava i dobrobiti djeteta (čl. 109.-117. *Obiteljskog zakona*).⁷¹ Kao svojevrsno usmjerenje za eventualno popunjavanje nedostataka preciznih odredaba *Obiteljskog zakona* u tom smislu mogle bi poslužiti kategorije iz odredbe članka 5. stavka 5. Deklaracije UN-a o ukidanju svih oblika nesnošljivosti i diskriminacije na temelju vjere ili uvjerenja iz

⁶⁶ Dijana JAKOVAC-LOZIĆ, Dijete kao titular prava na slobodu savjesti, vjerskog ili drugog uvjerenja, 40; Dubravka HRABAR, Roditeljska skrb, 40, 251.

⁶⁷ *Obiteljski zakon*, u: *Narodne novine*, 162/1998.

⁶⁸ Dijana JAKOVAC-LOZIĆ, Dijete kao titular prava na slobodu savjesti, vjerskog ili drugog uvjerenja, 40.

⁶⁹ Usp. Dubravka HRABAR, Pravni odnosi roditelja i djece, 250.

⁷⁰ *Isto*, 249.

⁷¹ Članak 108. stavak 1. *Obiteljskog zakona* predviđa dužnost svake osobe da obavijesti Centar za socijalnu skrb o kršenju djetetovih prava, a posebice o svim oblicima tjelesnog ili duševnog nasilja, spolne zloporabe, zanemarivanja ili nehajnog postupanja ili izrabljivanja djeteta.

1981. godine, koja spominje zabranu prakticiranja religije ili vjerovanja unutar koje je dijete odgajano, a koje bi bilo štetno za njegovo tjelesno ili mentalno zdravlje, odnosno cjelovit razvoj djeteta. Radilo bi se, dakle, o takvim ekstremnim slučajevima u kojima bi redovito istodobno postojale povrede drugih prava djeteta kao ljudske osobe, ponajprije prava na skrb za život i zdravlje iz članka 87. stava 1., te članka 92. *Obiteljskog zakona*. Dotična mogućnost odškrinula bi vrata sudskom tumačenju, što bi u svakom pojedinom slučaju moglo predstavljati štetnost za »tjelesno ili mentalno zdravlje«, odnosno za »cjelovit razvoj djeteta« u prakticiranju vjere ili procjenu sličnih kategorija, te vrijedi upozoriti da bi takvo stanje, premda se često takva povreda pokazuje kao očigledna, moglo predstavljati i prigodu za stvarno kršenje ljudskih prava od onih koji su ih pozvani štiti, u pravilu od strane sudova. Postoji li ipak neki orijentacijski kriterij koji bi jamčio pravnu sigurnost jasno razlučujući stvarne povrede ljudskih prava i istodobno prokazujući neopravdana arbitrarna ograničenja?

U navedenom bi slučaju, iako se primarno radi o zaštiti djetetova prava na život i zdravlje, odnosno cjelovit razvoj, takva intervencija značila ujedno i zaštitu prava djeteta na slobodu savjesti i vjeroispovijedi. Čini nam se iznimno uputnim na ovom mjestu prikazati razlikovni čimbenik koji uvodi odredba o granicama ostvarivanja vjerske slobode Deklaracije o slobodi vjerovanja *Dignitatis humanae* Drugog vatikanskog koncila, naspram klasičnim ograničavajućim klauzulama međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima. *Dignitatis humanae* o konačnom kriteriju za određivanje granica ostvarivanja vjerske slobode utvrđuje da nužno mora proizlaziti iz istog reda iz kojega proizlazi i sama vjerska sloboda. Ograničenje, naime, mora biti uvedeno od građanske vlasti, samo kada i koliko je nužno, preko pravnih normi koje su *ordini morali objective conformes* – u skladu s objektivnim moralnim redom,⁷² čega je ljudsko dostojanstvo poseban izraz.⁷³ Stoga ljudsko pravo koje proizlazi iz čovjekova dostojanstva nipošto ne može opravdati uništavanje tog dostojanstva. Tek poštivanjem tog kriterija pravo na slobodu savjesti i vjeroispovijedi ostaje sačuvano, bilo od zloupotreba od strane pojedinaca, bilo od neovlaštenih presizanja javne vlasti kojom bi istu slobodu neosnovano narušile. Država, naime, iako se ne poistovjećuje ni s jednom religijom, iako je bez ovlasti s obzirom na izvor ljudskog dostojanstva, ipak nije spo-

⁷² DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dignitatis humanae. Deklaracija o slobodi vjerovanja* (7. XII. 1965.), br. 7, u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008.

⁷³ *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, 1994., br. 1956, 491.

znajno sasvim ograničena s obzirom na to dostojanstvo te se o njemu mora odrediti poštujući naznačeni kriterij.⁷⁴

U svakom slučaju, oskudnost pravnih odredaba koje se odnose na problematiku prava djeteta na slobodu savjesti i vjeroispovijedi moglo bi također upućivati na određeni stav hrvatskog zakonodavca. Taj stav mogao bi se ogleđati u želji da se na *ratione materiae* tog prava, osim u opisanim slučajevima iznimnih i očiglednih povreda, primjenjuje načelo supsidijarnosti, prema kojemu država ne želi neopravdano apsorbirati odnose između roditelja i djece o kojima se eksplicitno ne očituje u svojim pravnim aktima.

Zaključak

U današnjem vremenu, iznimno senzibiliziranom za prava djece, napetosti shvaćanja sadržaja prava na slobodu savjesti i vjeroispovijedi mogu se razumijeti samo polazeći od datosti pluralizma kao društvene i pravne činjenice. Ipak, istodobno se pokazuje nužnost kontinuiranog izražavanja povjerenja u standard dobrobiti djeteta, ne kao praznog kriterija koji bi bio svojevrsna mutirajuća društvena tvorevina u pluralističkom svijetu, već kao izraz cjeline djetetovih esencijalnih potreba. Stoga smo u ovom radu, predstavljajući relevantne izvore prava i pojedine teorijske tendencije, pokušali izložiti pristup za koji smatramo da se ponajviše približava postavljanju optimalnih uvjeta za ostvarenje djetetove dobrobiti. Prezentno stanje vrjednovanja prava djeteta na slobodu savjesti i vjeroispovijedi u pravnom sustavu Republike Hrvatske, u kojoj su na snazi relevantne odredbe međunarodnih ugovora, pokazuje se kompatibilno takvom pristupu. Smatramo da bi pri svakom promišljanju *de lege ferenda* vrijedilo tražiti apsolutizaciju ostvarenja dostojanstva djeteta kao ljudske osobe, prepoznajući njegove temeljne potrebe, a ne slijediti tendencije prema beživotnoj apsolutizaciji pravnog instrumenta kojim se te potrebe izražavaju (ljudskih prava) tako da se izgubi iz vida ljudska osoba koja je njihov nositelj.

U obitelji, pak, predmetno ljudsko pravo predstavlja samu srž obiteljskih odnosa. Bilo bi manjkavo na obitelj gledati tek kao na skup pojedinaca povezanih biološkim odrednicama i materijalnim ovisnostima. Ona je, prije svega, zajedništvo osoba sa svim njihovim posebnostima, duboko označena upravo »prostorom između« koji je ispunjen sudaranjem duhovnih i emocionalnih vrjednota koje se u njemu izmjenjuju i svakodnevnice koju obitelj prolazi.

⁷⁴ Usp. Russell HITTINGER, *The First Grace: Rediscovering the Natural Law in a Post-Christian World*, Wilmington – Delaware, 2007., 229, 318.

Obitelj kao takva, ona također predstavlja temeljno okruženje u kojemu se ljudska prava, kako djece tako i roditelja, prvotno ostvaruju i upoznaju, a ne tek njihovim kršenjem! Uz to, obitelj je danas, zasigurno više no ikad, nositeljica specifičnog poziva: učiniti da izbledi stigma utopije kojom je društveno obilježena i pokazati da je itekako sposobna primiti nov život i prenijeti mu baštinu vrijednosti u skladu s dostojanstvom tog novog života te, znajući primati sve udarce i iskoristiti sve prednosti vremena u kojemu živimo, opravdati nužnost da država u odnosu prema njoj može nastupati poštujući primat ljudske osobe i institucije obitelji, prema načelu supsidijarnosti, unutar ostvarenja funkcija zbog kojih ona i postoji.

Summary

THE CHILD'S RIGHT TO FREEDOM OF CONSCIENCE AND RELIGION

Nenad HLAČA

Faculty of Law, University of Rijeka
Hahlić 6, HR – 51 000 Rijeka
nenop@pravri.hr

Petar POPOVIĆ

Diocesan Missionary Seminary »Redemptoris Mater«
Rizzijeva 24-26, HR – 52 100 Pula
petar.popovic@yahoo.com

This article presents an analysis of the right of the child to the freedom of conscience and religion. The introduction seeks to present some characteristics of contemporary children, as well as the importance of the family as the fundamental society in which the child primarily discovers and enjoys certain rights. The child's right has been researched by means of presenting the relevant sources of law necessary for its legal understanding in the world of today. International law gives special attention to the provisions of the UN Convention on the Rights of the Child, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms along with Protocol No. 1, and of the Treaty between the Holy See with the Republic of Croatia on Cooperation in the Fields of Education and Culture. Also, the provisions of Croatian Family Legislation have been found very revealing with regard to the way which the Republic of Croatia interprets the right in question. It has been affirmed that the child's right is situated inside a specific interrelation with the complementary right of parents to educate a child according to their own religious or philosophical convictions. Throughout

the article today's leading and most influential theories of the content of the child's right have been presented. The authors believe that the tendencies of these theoretical approaches are not quite adequate to the true nature of the child-parent relationship. They therefore contribute certain determinations of that relationship and the right in question that seem to set optimal conditions for the realisation of the right according to the whole of the needs that constitute the notion of the well-being of the child. It has been concluded that this approach represents a legitimate interpretation that fully falls within the standards of the provisions of relevant international legislation. The article then presents the compatibility of that approach to current family legislation in Croatia.

Key words: *child, human rights, rights of the child, freedom of conscience and religion, family law.*